

Sipos Alexandra (Orcid azonosító: 0009-0007-8140-3846)

ELTE ÁJK Kriminológia Tanszék

Témavezető: Dr. Virág Tünde, egyetemi docens

DOI: <https://doi.org/10.55052/themis.2025.1.101>

Kábítószer-fogyasztás a társadalom peremén I. rész¹

(Drug use at the margins of society)

Absztrakt

A tanulmány első része a szegregált, társadalmilag és térben marginalizált közösségek helyzetének társadalmi kontextusát vizsgálja. Bemutatja azokat a strukturális tényezőket – mint a foglalkoztatásból való kiszorulás, az oktatási egyenlőtlenségek, a lakhatási szegregáció, az egészségügyi ellátórendszerhez való korlátozott hozzáférés –, amelyek hozzájárulnak a társadalmi kirekesztés újratermelődéséhez. A tanulmány különös figyelmet fordít a roma közösségeket érintő interszekcionális hátrányokra, valamint arra, hogyan mélyülnek ezek a folyamatok a rendszerváltást követő gazdasági és politikai döntések mentén. A cél annak feltárása, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek miként teremtenek olyan környezetet, amelyben a deviáns viselkedés, így a kábítószer-fogyasztás is megjelenhet.

Kulcsszavak: új pszichoaktív szerek, szegregált közösségek, marginalizáció, kockázati és motivációs tényezők, dizájner drogok, társadalmi kirekesztettség

Abstract

The first part of the study examines the social context of segregated, socially and spatially marginalised communities. It explores the structural factors – such as exclusion from employment, educational inequalities, housing segregation, and limited access to healthcare – that contribute to the reproduction of social exclusion. Special attention is given to the intersectional disadvantages faced by Roma communities and to how these processes have deepened because of post-transition economic and political decisions. The aim is to reveal how structural inequalities create an

¹ A tanulmány II. részét a Themis 2025. decemberi számában közöljük.

environment in which deviant behaviour, including drug use, can emerge and become embedded.

Keywords: *new psychoactive substances, segregated communities, marginalisation, risk and motivational factors, designer drugs, social exclusion*

Bevezetés

Az új pszichoaktív szerek (ÚPSZ) hirtelen és markáns megjelenése fokozott kihívás elé állította az intézményrendszert, elsősorban a kábítószerfogyasztókra specializálódott intézményeket, de a bűnmegelőzést, a törvényhozást, a szakpolitikát vagy akár az oktatási intézményeket is jelentősen érintette. Legalább ekkora kihívást jelent magának a szerfogyasztónak, a szerfogyasztó közvetlen környezetének és teljes a társadalomnak is. Az ÚPSZ-ek rendkívül alacsony ára és könnyű beszerezhetősége miatt különösen gyorsan terjedtek ezek a szerek a marginalizált társadalmi csoportok körében, ami a kábítószerpiac jelentős átalakulását eredményezte.

A dizájner drogok tömeges megjelenése óta eltelt évtizedben számos olyan intézkedés és jogszabály lépett hatályba, amely az új pszichoaktív szerek korlátozására, a probléma enyhítésére irányul. A 2013-2020 között életben lévő, teljes absztinencián alapuló Nemzeti Drogellenes Stratégia 2020-ra drogmentes Magyarország megteremtését vizionálta. A Stratégia és a Büntető Törvénykönyv büntetőjogi elrettentésen alapuló, kábítószer-bűnözésre vonatkozó rendelkezései nyomán létrehozott, az élvezeti célú szerhasználat szempontjából prohibicionista drogpolitika európai viszonylatban is szigorú szabályozásnak tekinthető. A kriminalizálás megerősíti a magyar társadalom erős diszkriminációját is a szerfogyasztókkal szemben. A kábítószerfogyasztás és a stigmatizált, térben és társadalmilag kirekesztett társadalmi csoporthoz való tartozás metszeteként létrejövő interszekcionális helyzet következtében a szegregált – gyakran kriminalizált – telepeken élők szerhasználata azonban gyakran a társadalom és a szakpolitika látókörén kívülre esik.

A szegregált körülmények között élők kábítószer-fogyasztásának társadalmi kontextusa

A térben és társadalmilag kirekesztett, stigmatizált, gyakran kriminalizált szegregátumokban élők kábítószer-fogyasztásának vizsgálatakor különösen fontos annak a társadalmi kontextusnak az ismerete és hangsúlyozása, amelybe a szerfogyasztás beágyazódik. A szerfogyasztás mögött álló tényezők komplex megértése érdekében, ismernünk kell a társadalom peremén élők csoportját „életre hívó” és megszilárdító strukturális tényezőket, az ott élők mindennap megélt tapasztalatait és percepcióit.²

A rendszerváltást követő társadalmi és gazdasági változások térbeli következményeként az országon belül kialakultak azok a marginális terek, ahol a hátrányos helyzetű, alacsony iskolai végzettségű, a munkaerőpiacról kiszorult társadalmi csoportok koncentráálódtak. E terek számos megjelenési formája lehetséges: egy-egy település szélén elhelyezkedő cigányteleptől, a városi slumokon át a gettósodó falvakig. Közös jellemzőjük, hogy ezekben a terekben a romák aránya jelentősen felülreprezentált, ezért maga a tér is gyakran etnicizálódik, a társadalmi problémák kulminálódnak.³

A térbeli és társadalmi marginalizáció erősödését és megszilárdulását olyan makrogazdasági tényezők segítették elő, mint az 1990-es évek elején végbement rendszerváltás, a 2008-tól kezdődő gazdasági válság, az oktatási, a foglalkoztatási, a lakhatási és az egészségügyi rendszer folyamatos átalakulása, valamint a kapcsolódó közpolitikai döntések. E társadalmi helyzet a makrogazdasági tényezőkön túl visszavezethető továbbá a generációkon keresztül átöröklődő és halmozódó hátrányok összeadódására, a többségi társadalom diszkriminatív, exkluzív és szegregáló attitűdjére is.⁴ A tanulmányom azoknak a rendszerváltástól napjainkig tartó strukturális kényszereknek a bemutatására törekszik, amelyek életre hívták és konzerválják a kirekesztettségben élők társadalmi helyzetét.

² Csák Róbert – Márványkövi Ferenc – Rácz József 2017: Új pszichoaktív szerek (ÚPSZ) használók vizsgálata vidéki szegregátumokban. Magyar Addiktológiai Társaság, Budapest. 7.o.

³ Ladányi János – Szelényi Iván (2004): *A kirekesztettség változó formái*. Napvilág Kiadó, Budapest. 46. o.

⁴ Scharle Ágota 2018: Roma fiatalok az iskolában és a munkapiacra. In: Fazekas Károly – Csillag Márton – Hermann Zoltán – Scharle Ágota (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2018*, 120–123. 121. o. https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2019/12/mt_2018_hun_120-123.pdf Letöltve: 2025.03.12.

Foglalkoztatáspolitikai

A kilencvenes évek elején végbement rendszerváltás és az ehhez kapcsolódó társadalmi átalakulás a teljes foglalkoztatottság megszűnését és a gazdaság jelentős átalakulását eredményezte. A gazdaságban eleinte jelentkező jelentős visszaesést követően a kilencvenes évek végére a gazdaság teljesítménye visszakapaszkodott a rendszerváltás előtti szintre, de már a társadalmi egyenlőtlenségek kiéleződésével.⁵ A foglalkoztatást tekintve az államszocialista rendszerben működő formális bér munka intézménye a mai napig a megélhetés leginkább vágyott forrásának tekinthető a társadalom azon csoportjai számára, akik a formális, állandó munkalehetőségektől tartósan vagy ciklikusan elesnek⁶. A szocializmus időszakában a bér munka folyamatos, kiszámítható pozíciót és jövedelmet jelentett⁷. Az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező alsó társadalmi csoportok számára a pénzkereseti lehetőségek egyik legfontosabb színterét a mezőgazdasági foglalkoztatás és a falvakhoz közeli nagyvárosokban elhelyezkedő gyárak, vállalatok jelentették, amelyek alkalmazták a szakképzetlen munkaerőt⁹. A rendszerváltást követő gyors ipari leépülés a teljes foglalkoztatás összeomlását eredményezte. A munkahelyek bezárása nagyobb mértékben érintette a szakképzetlen, roma lakosságot, mint a nem romákat. Amíg a rendszerváltás előtt a roma férfiak foglalkoztatottsága csaknem teljes volt (85 százalék), addig 1993-ra már csak az aktív korú, roma férfiak 28 százaléka volt foglalkoztatott. Ugyanez az arány az összlakosságra nézve: a rendszerváltás előtt 87 százalék, a rendszerváltást követően pedig 67 százalék¹⁰. Azok, akik a tömeges elbocsátások után nem tudtak sem elhelyezkedni, sem valamilyen szociális járadékot szerezni (pl. rokkantsági ellátás, korai nyugdíj, gyermekek után járó támogatások stb.) tartósan munkanélkülivé váltak¹¹. Ezt a jelenséget a szakirodalom a „rendszerváltás maradandó sokkja”-ként említi, amelynek orvoslása a mai napig nem történt meg¹².

⁵ Dupcsik Csaba 2009: *A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatások tükrében, 1890–2008*. Osiris Kiadó, Budapest. 73. o.

⁶ Kovai Cecília – Vigvári András 2020: Befejezetlen proletarizáció? *Tér és Társadalom*, 34(3), 68–89. 70. DOI: [10.17649/TET.34.3.3284](https://doi.org/10.17649/TET.34.3.3284), <https://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/3284> Letöltve: 2025.03.15.

⁷ Dupcsik 2009: im. 75. o.

⁸ Kovai Cecília 2017: *A cigány-magyar különbségtétel és a rokonság*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 70. o.

⁹ Uo.

¹⁰ Kemény István – Janky Béla 2003: A cigányok foglalkoztatottságáról és jövedelmi viszonyairól. *Esély*, 2003/6, 59. o. https://www.esely.org/kiadvanyok/2003_6/KEMENY.pdf Letöltve: 2025.03.12.

¹¹ Messing Vera – Molnár Emília 2011: Válaszok a pénztelenségre: Szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái. *Esély*, 2011/1, 52–80. 58. https://esely.org/kiadvanyok/2011_1/03messingmolnar.indd.pdf Letöltve: 2025.04.11.

¹² Kertesi Gábor 2005: *A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*. Osiris Kiadó, Budapest. 176. o.

Ulrich Beck (2003) kockázati társadalom elmélete alapján, a rendszerváltást követő struktúraváltozás, alapjaiban rendítette meg, a munka, a társadalmi közösségekben elfoglalt hely és az életcélok rendszerét. A munka világának polarizálódása következtében megnőtt az igény a magasabban képzett munkaerőre. Ebből kifolyólag ennek a folyamatnak a vesztesei azok a munkavállalók voltak, akik egyébként is társadalom és a foglalkoztatás peremén helyezkedtek el.

Azokat a társadalmi csoportokat, amelyek a formális bér munka lehetőségétől időről-időre elesnek, a szakirodalom „munkaerő-tartalékseregként” is említi, mivel a legális munkához való hozzáférés ciklikusan, a gazdasági konjunktúrák és recessziók függvényében és nem egyenletesen jelenik meg a körükben. Ez az a csoport, amelytől a gazdasági visszaesések időszakában elsőként szabadulnak meg, de fellendüléskor könnyen bevonhatóak a gazdasági termelésbe. E társadalmi csoport esetében a generációkon keresztül átöröklődő alacsony iskolai végzettség és munkaerőpiaci szempontból felhalmozott hátrányok mellett a térbeli és etnikai dimenzió magyarázza a társadalmi csoport munkaerőpiacon elfoglalt strukturális helyzetét.

A térbeli vonatkozás fontos szerepet játszik a tartaléksereg társadalmi reprodukciójában, ugyanis az említett népesség jellemzően olyan vidéki, periférikus területeken koncentrálódik, ahova a formális bér munka csak erős gazdasági fellendülés esetén ér el¹³. A periférikus területen élő, munkaerőpiaci szempontból hátrányban lévő csoportok számára elérhető munkaerőpiaci pozíciók általában földrajzilag távol helyezkednek el lakóhelyüktől. A jellemzően betanított munka során két- vagy három műszakos beosztásban, minimálbérért foglalkoztatják a munkavállalókat. A munkahelyekhez való könnyebb hozzáféréshez az itt élők vagy a napi szintű ingázást, vagy a hetelést¹⁴, vagy a költözést választhatják alternatívaként. A napi több órás utazás vagy akár több hetes távollét csökkenti annak a lehetőségét, hogy a háztartás többi tagja is munkába tudjon állni, ez a folyamat pedig a háztartáson belüli munkamegosztás hagyományos kereteinek újratermelődését eredményezi¹⁵. Azaz jellemzően a háztartásban élő nők számára, – akik a gondoskodás és a reprodukciós terhek nagyobb részét vállalják magukra és valamilyen szociális segély vagy transzfer útján jövedelemhez jutnak –, nem feltétlenül éri meg az

¹³ Kovai – Vigvári 2020: im. 73. o.

¹⁴ Heti ingázás, amely során a hét folyamán munkásszállók biztosítják

¹⁵ Kovai – Vigvári 2020: im. 78. o.

alacsony kereseti lehetőséget biztosító, kedvezőtlen időbeosztású, nem megfelelő álláslehetőségek elvállalása^{16 17}

A napi ingázást nehezíti, hogy a tömegközlekedés állami dotációjának megszüntetését követően a munkaadók igyekeznek a bérletköltségeken is spórolni. A mélyszegénységben élők körében azonban hatalmas anyagi megterhelést jelent a munkahely és a lakóhely között közlekedő tömegközlekedési eszközre való jegy vagy bérlet megváltása¹⁸. A számukra nehezen megfizethető közlekedéshez hozzáadódik továbbá, hogy a hátrányos helyzetű járásokban a tömegközlekedés fejletlensége jellemző. A települések között ritkán induló, a lakóhelytől távol megálló közlekedési eszközök, a közvetlen járatok hiánya és a tájékozódási nehézségek tovább szűkítik a lehetőségeket a munkába állásra¹⁹. Az ingázást kiküszöbölő, a nagyobb településekre való költözés nehézségeit a lakhatási körülmények című alfejezetben részletesebben ismertetem.

A munkaerő-tartalékhadsereghez tartozók társadalmi csoportjában a romák felülreprezentáltak, az etnikai hovatartozás determinálja az egyén munkaerőpiacon elfoglalt helyét. Így az eddig ismertetett hátrányokhoz hozzáadódik a munkaerőpiacon megjelenő etnikai diszkrimináció is. Ameddig a formális bér munkához a többségi társadalomhoz való tartozás kapcsolódik, addig egy-egy üres pozíció betöltése során a munkáltató az előnyösebb osztálypozíciójú jelentkezőt fogja előnyben részesíteni²⁰²¹. A rendszerváltást követően a tartós munkanélküliség a „cigánykérdéssel” fonódott össze²². A szegregált körülmények között élő romák számára tehát egyre nehezebb és elképzelhetetlenebb akár egy alacsony pozíciójú, bejelentett állás betöltése is.

A formális munkaerőpiacon való részvétel, a munkaszerződés megkötése és a legális jövedelem azonban nem minden esetben jelent egzisztenciális javulást a családok életében, ami szorosan összefügg a mélyszegénységben élők súlyos eladósodottságával. A hivatalos munkabérekre a hitelintézetek

¹⁶ Messing - Molnár 2011: im. 72. o.

¹⁷ Szoboszlai Katalin 2022: Lakáshelyzet egy szegregátumban. *Acta Medicinæ Et Sociologica*, 13(34), 76–89. 86. o. DOI: [10.19055/ams.2022.05/31/4](https://doi.org/10.19055/ams.2022.05/31/4) <https://ojs.lib.unideb.hu/ams/article/view/11169/9897> Letöltve: 2025.04.22.

¹⁸ Dupcsik Csaba 2018: A magyarországi cigányok/romák a hétköznapi és a tudományos diskurzusok tükrében. MTA TK Szociológiai Intézet, Budapest. 167. o. : https://szociologia.tk.hu/uploads/files/2018/dupcsik_roma.pdf Letöltve: 2025.03.12.

¹⁹ Lannert Judit 2017: Kábítószer-használat a szegregátumban élő általános iskolás gyerekek körében. Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal, Budapest. 13. o: https://www.t-tudok.hu/files/2/vezetoiosszefoglalodrog_korr.pdf Letöltve: 2025.03.13.

²⁰ Kovai – Vigvári 2020: im. 73. o.

²¹ Messing – Molnár 2011: im. 59. o.

²² Kovai – András 2020: im. 73. o.

és a végrehajtó irodák a be nem fizetett hátralékokat ráterhelik, így sok esetben csak a munkabérük meghatározott százalékát kapják meg.²³

A felvázolt problémák mélysége miatt Magyarország foglalkoztatáspolitikájának kiemelt céljává vált a foglalkoztatottsági mutatók javítása, és a cél eléréséhez a foglalkoztatást elősegítő intézkedéseket vezettek be. A 2008-tól kezdődő „Út a munkához” program indulását követően a roma népesség foglalkoztatottságának növekedése volt a leggyorsabb ütemű. Ameddig 2013-ban a romák 26 százaléka, addig 2017-ben már a 45 százalék volt foglalkoztatva. Ugyanez az adat a többségi társadalom esetében 2013-ban 60 százalék, 2017-ben pedig 69 százalék volt. A roma és nem roma munkavállalók között összességében tehát valamelyest csökkent a távolság a foglalkoztatást tekintve, a 2013-as 2,3-szoros arány 2017-re 1,5-szeresre mérséklődött²⁴. Mivel az alsó társadalmi réteg tagjainak rendelkezésére álló munkalehetőségek túlnyomó részét a közfoglalkoztatás jelenti, a programban a társadalmilag hátrányos helyzetben lévők, köztük jelentős számban romák, erősen felülreprezentáltak. A romák körében 2013-ban mért 26 százalékos foglalkoztatottsági arányból 9 százalékpontot, 2017-ben pedig már a 45 százalékból 16 százalékpontot tett ki a közfoglalkoztatottak aránya²⁵.

Azaz a közmunkaprogram bevezetése, a roma népesség aktivitásának növekedését és ezáltal a foglalkoztatottsági adatok javulását eredményezte, azonban nem vált alkalmassá a tartós munkanélküliek munkaerőpiaci (re)integrációjára. A közmunkaprogram által elért foglalkoztatottsági rátában mutatkozó javulás a munkaerőpiac legalacsonyabb szegmensében és marginálisabb részein hozott eredményeket. A programban résztvevők jövedelme növekedett azáltal, hogy a közfoglalkoztatotti bér²⁶ összege a foglalkoztatást helyettesítő támogatásnál magasabb, de jelentősen elmarad a minimálbértől. Ezért a foglalkoztatottság emelkedése nem eredményezte a jövedelmi szegénység csökkenését és a szegénységből való kitörés esélyének növekedését²⁷²⁸.

²³ Uo.

²⁴ Bernáth Anikó 2018: A magyarországi romák társadalmi integrációja a 2010-es években. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2018*. TÁRKI, Budapest, 144–165. 151. o.

DOI: 10.61501/TRIP.2018.8; https://tarki.hu/sites/default/files/trip2018/144-165_Bernat_roma.pdf Letöltve: 2025.04.13.

²⁵ Uo.

²⁶ A 2023. január 1-től megemelt közfoglalkoztatási bér összege, teljes munkaidőben való foglalkoztatottság esetén bruttó 116.000 Ft. (kozfoglalkoztatatas.kormany.hu)

²⁷ Bernáth 2018: im. 152. o.

²⁸ Váradi Mónika Mária 2016: Értékteremtő közfoglalkoztatás periférikus vidéki terekben. *Esély*, 2016/1, 30–56. 51. o.: https://www.esely.org/kiadvanyok/2016_1/2016-1_2-1_Varadi_Ertekeremto_kozfoglalkoztatatas.pdf Letöltve: 2025.04.12.

A közfoglalkoztatás esetében a források lokális szintre történő delegálásával az önkormányzatok helyi szinten dönthetnek a munkaerő kiválasztásáról. A közfoglalkoztatás az önkormányzatok számára olyan államilag finanszírozott olcsó munkaerőt jelent, amivel nemcsak a település üzemeltetését, de bizonyos fejlesztéseket is meg tudnak valósítani. A munkaerő szabad kiválasztása óriási hatalmat ad a helyi vezetés kezébe azáltal, hogy a program megvalósítása a helyi viszonyokba ágyazódik. Ez egyrészt tovább mélyíti a függőségi viszonyt, másrészt éppen a leginkább rászorultak számára válik elérhetetlenné, mindezzel intézményesítve a hatalmi pozíciókat. Az alsó társadalmi csoport tagjai számára, ha biztosítanak is munkát, akkor elsősorban nehéz fizikai, erősen stigmatizál munkakörök elvégzésével bízzák meg őket és a kereseti lehetőség is alig haladja meg a segélyekkel megszerezhető jövedelem összegét ^{29 30 31}.

Foglalkoztatási adatok elemzése során fontos azonban annak a kiemelése is, hogy a szegregált körülmények között élő társadalmi csoport tagjainak túlnyomó része az ügyintézéshez szükséges kompetenciák hiányában, a bürokratikus rendszer nehézségei és a következményektől való félelem miatt a munkaügyi központokban nem regisztráltatja magát, így a munkanélküli nyilvántartásban sem jelenik meg.

A munkaerőpiacról kiszorultak körében jelentős azoknak a száma, akik nem bejelentett munkából teremtik meg a mindennapi megélhetéshez szükséges bevételeket. Az alkalmi munkák piaca is épp olyan hierarchizált, mint a legális munkaerőpiac. A hierarchia alján a munkavállalót kiszigerelő, alacsony kereseti lehetőséget biztosító segédmunka áll, a ranglétra felső fokain az erősebb kapcsolati tőkével rendelkezők helyezkednek el, akik kapcsolataiknak köszönhetően rendszeresebb, kiszámíthatóbb és biztosabb fizetési kondíciókkal rendelkező alkalmi munkák elvállalására képesek. Alkalmi munkaként a férfiak jellemzően építőiparban helyezkednek el, a nők intézmények vagy magánlakások takarítását végzik. A mélyszegénységben élők azonban – kapcsolati tőke hiányában – a „magasabb presztízsű” alkalmi munkákból is kiszorulnak, számukra főleg a mezőgazdasági idénymunkák, a szezonális építőipari vagy takarítói pozíciók nyújtanak lehetőséget.

Az alacsony presztízs és stigmatizáció mellett a kiszámíthatatlanság is nagy problémát jelent, mivel nem lehet előre tudni, mikor és milyen munkát ajánlanak nekik, illetve az sem biztos, hogy a munkabért a munka elvégeztével kifizetik számukra³². A telepí körülmények között élő, a

²⁹ Messing – Molnár 2011: im. 60. o.

³⁰ Lannert 2017: im. 14. o.

³¹ Váradi 2016: im. 50. o.

³² Messing – Molnár 2011: im. 63. o.

munkaerőpiacról kiszorult nők körében a prostitúció is reális alternatívát jelent a mindennapi megélhetés megteremtésére.³³

Oktatáspolitikai

A magasabb iskolai végzettség csökkenti a szegénység kockázatát, növeli a munkaerőpiaci esélyeket.³⁴ A rendszerváltást követő oktatási expanzió eredménye, hogy az általános iskolai végzettséget tekintve az alsó és a további társadalmi csoportok közötti különbség csaknem kiegyenlítőddött. A nagyarányú középiskolai lemorzsolódás hatására azonban az alsó társadalmi rétegek legmagasabb iskolai végzettsége jelentős mértékben nem változott.³⁵ A tankötelezettségi korhatár lecsökkentése óta a roma népesség 80 százaléka a nyolc általános iskolai osztály elvégzését követően nem folytatja tanulmányait.³⁶ Az alacsony iskolai végzettség konzerválódása mögött álló okok szerteágazóak, de jelentős mértékben visszavezethetők a társadalmi kirekesztésre és izolációra, és mindemellett oktatáspolitikai döntések is hatottak³⁷.

A társadalmi kirekesztettség strukturális jellemzőiből adódóan az alsó társadalmi osztály gyermekei már az óvodába jelentős hátránnyal érkeznek. Ezek a hátrányok az oktatási intézményekben töltött évek alatt tovább nőnek a társadalom más csoportjainak gyermekeihez képest³⁸. Mivel a társadalom ezen csoportja évtizedek óta oktatási szegregációval, stigmatizációval és egyre erősödő hátrányokkal találkozik és ebből kifolyólag hamar lemorzsolódik, ezért az idősebb korcsoportok tagjai sem rendelkeznek magasabb iskolai végzettséggel. A pozitív példa és a tudás értékének megélése hiányában a fiatalok tanulási ambíciói is csökkennek, erősebb a késztetés, vagy sok esetben a kényszer a tanulmányok befejezésére. Az erősen szegreált és alacsonyan kvalifikált iskolákban ezek a tényezők halmozottan jelentkeznek^{39,40}

³³ Fábán Gergely 2022: Jövedelmi helyzet, jövedelmi viszonyok a telepi lakosok körében. *Acta Medicinæ Et Sociologica*, 13(34), 63–75. 53.o. DOI: <https://ojs.lib.unideb.hu/ams/article/view/4522/4321> Letöltve: 2025.03.29.

³⁴ Bernáth 2018: im. 156.o.

³⁵ Hajdú Tamás – Kertesi Gábor – Kézdi Gábor 2014: Roma fiatalok a középiskolában. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2014*. TÁRKI, Budapest, 265–302. 271.o. <https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b334.pdf> Letöltve: 2025.04.22.

³⁶ Bernáth Anikó 2018: im. 157.o.

³⁷ Scharle 2018: im. 121. o.

³⁸ Báder Iván 2013: A cigány/roma tanulók integrációja az elmúlt évtizedben az oktatáspolitikai döntések tükrében. *Szociálpedagógia*, 1–2, 5–12. 12. o.: <https://real-j.mtak.hu/12247/> Letöltve: 2025.04.11.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Köllő János – Sebők Anna 2018: Lakóhely szerinti különbségek a nem tanuló és nem dolgozó tizenévesek arányában. In: Fazekas Károly – Csillag Márton – Hermann Zoltán – Scharle Ágota (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör*

Regionális szempontból fontos felismerni, hogy a szegénységgel és a társadalmi kirekesztettséggel erősen érintett járások települései azok, ahol általában nincs középfokú oktatási intézmény, gyakran a környező településeken (nagyvárosban vagy járásközpontban) található legközelebbi gimnázium vagy szakközépiskola. A helyi intézmények hiánya pedig a munkavállalásnál ismertetett infrastrukturális és pénzügyi okok miatt jelentősen csökkenti a továbbtanulási lehetőségeket azok körében is, akik egyébként a továbbtanulás mellett döntenének⁴¹.

A rendszerváltás okozta tömeges és tartós munkanélküliség megjelenése, a teljes foglalkoztatás összeomlása és ezáltal a társadalom alatti létbe süllyedés alapvetően növelte az oktatási hátrányok újratermelődésének kockázatát, amihez hozzáadódott több oktatáspolitikai döntés is.⁴² A jelenlegi helyzet megértéséhez szükséges ismerni ezeket a döntéseket, mivel ennek eredményei látszódnak az iskolarendszer mai helyzetén.

A magyar oktatáspolitikai az 1990-as évektől kezdve – követve az angolszász mintázatot – erősen piacelvű, neoliberális irányba fordult, amely a lokális öngazgatással összekapcsolódva egyenlőtlen oktatási rendszert eredményezett, de ennek bizonyos vonásai már az 1985-ös oktatási törvényben is megjelentek. A korszak koncepciója alapján, az oktatás akkor lehet hatékony, ha elsősorban a piaci igények szabályozhatják. Az iskolai szegregációt érintő első, legfontosabb oktatáspolitikai döntések az 1985-ben törvénybe iktatott szabad iskolaválasztás joga és a rendszerváltással járó oktatási decentralizáció volt. A szabad iskolaválasztás joga azt jelentette, hogy a szülők dönthetnek arról, hogy a gyereket a lakóhelyéhez legközelebb eső intézménybe járatják, vagy elviszik egy magasabb státuszú iskolába. Mivel az alsó társadalmi osztály tagjai sem megfelelő információval, sem elegendő erőforrással nem rendelkeztek, így a középosztálybeli szülők voltak azok, akik tudtak élni ezzel a lehetőséggel már a kezdetektől fogva. Ezzel az iskolák közötti szabad választás erősen osztályalapúvá vált, ami etnikai szelekciót és spontán szegregálódást idézett elő⁴³⁴⁴⁴⁵. A decentralizáció két évtizedére a koncepcionális állami

2018. MTA KRTK, Budapest, 124–127. o. : https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2020/01/mt_2018_hun.pdf Letöltve: 2025.03.22.

⁴¹ Kertesi 2005: im. 47. o.

⁴² Uo.

⁴³ Kovai 2017: im. 82. o.

⁴⁴ Kiss Márta: 2016: A szelektív iskolaválasztás tényezői és az oktatás minőségével való összefüggései. *Társadalomtudományi Szemle*, 6(4), 46–49. 49. o DOI: 10.18030/socio.hu.2016.4.46; http://socio.hu/uploads/files/2016_4/kissmarta.pdf Letöltve: 2025.04.23.

⁴⁵ Gazsó Ferenc 2019: Iskola, társadalom, rendszerváltás. In: Békés Zoltán – Harcsa István (szerk.): *Belvedere Kiadó*, Szeged. 227. o.: <https://real-cod.mtak.hu/9431/> Letöltve: 2025.04.26.

igazgatás és a helyi fenntartás egyensúlya volt jellemző⁴⁶. A központi államigazgatás pénzügyi segítséggel és szakmai eszközökkel látta el az ágazati irányító szerepet, de az oktatás megszervezését, a források elosztását, az alkalmazott módszerek megválasztását a helyi önkormányzatokra delegálta. Azonban ezek az intézmények leginkább a középosztály érdekeit tudták képviselni, ezáltal az iskola a már meglévő osztályviszonyok újratermelődésének színterévé vált⁴⁷.

Pozitív eredményeket hozott azonban az 1996. évi közoktatási törvény, amely a tankötelezettségi korhatárt 18. életév betöltésében rögzítette. A szabályozás a 15-18 év közötti, már munkavállaló korú, de még kiskorú népesség munkanélküliségét jelentősen lecsökkentette és lehetőséget adott a magasabb iskolai végzettség megszerzésére⁴⁸.

A 2000-es években megjelent balliberális kormányzat antiszegregációs politikája keretében felszámolták a korábban működő kislétszámú, "kisegítő" osztályokat. Azokat a túlnyomórészt cigány származású diákokat, akik korábban ezekbe az osztályokba jártak, igyekeztek az évfolyam többi osztályába integrálni. Ennek sok helyen az lett a következménye, hogy azok a középosztálybeli családok is elvitték a helyi iskolából a gyerekeket, akik csupán a státuszféltés miatt ezt még nem tették volna meg. A munkaerő-piac rugalmasságának köszönhetően pedig őket nagyon hamar követték a magasabban kvalifikált pedagógusok is. Az „elcigányosodott” iskolákban pedig maradtak a helyi alsó társadalmi osztály gyerekei és az alacsonyabban kvalifikált pedagógusok. A szegregált iskolák létrejöttével a roma fiatalok nagyon kis eséllyel tudnak kapcsolatokat kialakítani a többségi társadalomhoz tartozó, iskolában jobban teljesítő társaikkal⁴⁹⁵⁰. Így számukra a kialakult helyzet nemhogy a mobilizációs lehetőségeket nem nyitotta meg, hanem konzerválja a jelenlegi helyzetüket.⁵¹ Összességében, *„a közoktatásban az egyenlőtlenségeket konzerváló, sőt azokat növelő folyamatok dominanciája érvényesül.”*⁵²

További jelentős oktatáspolitikai döntést jelentett a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény, amely az oktatás centralizációjával a közoktatás teljes átalakítását eredményezte. Egyik legmeghatározóbb rendelkezése a tankötelezettségi korhatár 18 évről 16 évre való leszállítása, ami elsőként azokra a tanulókra volt érvényes, akik

⁴⁶ Györgyi Zoltán 2019: Célok és következmények: Tanügyirányításunk átalakítása. *Educatio*, 28(2), 213.o. DOI: 10.1556/2063.28.2019.2.1 ; https://real-j.mtak.hu/16940/2/2019_02.pdf Letöltve: 2025.04.15.

⁴⁷ Kovai 2017: im. 83. o.

⁴⁸ Köllő – Sebők 2018: im. 125. o.

⁴⁹ Scharle 2018: im. 120. o.

⁵⁰ Kovai 2017: im. 82. o.

⁵¹ Uo.

⁵² Gázsó 2019: im. 145. o.

a 2011/2012. tanévben kezdték meg az általános iskolai képzés nyolcadik osztályát.⁵³ A döntés következtében – társadalmi hovatartozástól függetlenül – megemelkedett a fiatalok körében az iskolát korán elhagyók száma, azonban a hátrányos helyzetű járásokban az átlagosnál is erősebben jelentkezett a tankötelezettségi korhatár leszállításának hatása⁵⁴. Bernát Anikó (2018) számításai szerint 2013 és 2017 között a középiskolai oktatásban egyébként is alacsonyabb számban résztvevő roma tanulók aránya 10 százalékkal csökkent. Azonban meg kell jegyezni, hogy a középiskolás korban lévő roma tanulók megközelítőleg egy tizedét ebben a korban még az általános iskolában találjuk, ezért a tankötelezettségi korhatár leszállításának iskolai lemorzsolódásra való hatásáról pontosabb képet kaphatunk Scharle Ágota (2018) számításai alapján. Ezen számítás a 2011. évi Népszámlálás és a 2016. évi Mikrocenzus adatait vette alapul. Az adatok azt mutatják, hogy a fiatal roma nők esetében 14, a férfiak esetében 27 százalékponttal csökkent a nappali oktatásban résztvevők aránya a tankötelezettségi korhatár csökkentését követően.⁵⁵

A tankötelezettségi korhatár leszállításának további lehetséges következménye, hogy a 16-18 év közötti fiatalok megjelentek a munkanélküli nyilvántartásban és a közfoglalkoztatásban. Míg korábban a 18 év alattiak csak csekély számban voltak jelen a közfoglalkoztatottak körében, addig 2014 után egyre több fiatal került be a regisztrált munkanélküli nyilvántartásába, és arányuk 2016-ban érte el a legmagasabb értéket. A jelentős emelkedést ebben az időben sem demográfiai adatok, sem foglalkoztatási adatok nem magyarázták. A fiatal korcsoport közfoglalkoztatásban való egyre markánsabb megjelenése jelentős felháborodást keltett a szakemberek körében és a médiában is kiemelt figyelmet kapott. A 2016-ban elért kirívóan magas arányra reagálva az egyes munkaerőpiaci intézkedésekről szóló 1139/2017 (III.20.) Korm. határozat új irányokat próbált megszabni a közfoglalkoztatásban. A határozat 1.§ b.) pontja alapján: *“25 év alatti személyek abban az esetben kerülhessenek csak bevonásra a közfoglalkoztatási programokba, ha az Ifjúsági Garancia Rendszer keretében megvalósuló munkaerőpiaci program nem kínál számukra reális egyéb lehetőséget”*. Ezt követően a munkanélküli-nyilvántartásba kerülő fiatalok száma lassú csökkenésnek indult⁵⁶.

⁵³ Scharle 2018: im. 121. o.

⁵⁴ Köllő – Sebők 2018: im. 126. o.

⁵⁵ Scharle 2018: im. 122. o.

⁵⁶ Molnár György 2018: Fiatalok a közfoglalkoztatásban. In: *Munkaerőpiaci Tükör 2018*. MTA KRTK, Budapest, 114–119. 115.o. : https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2020/01/mt_2018_hun_114-119.pdf Letöltve: 2025.04.25.

A közfoglalkoztatásba lépő 20 év alatti fiatalok 10 százaléka nem rendelkezik általános iskolai végzettséggel sem. Azok közül, akik ilyen korán kerülnek a közmunka programba, 60 százalék a későbbiekben sem fejezi be az általános iskolát. A 8 általánossal rendelkező fiatalok 80 százaléka megszakított középiskolai tanulmányok után került a közfoglalkoztatásba. A programba belépő fiatalok számában jelentkező jelentős emelkedést tehát az okozta, hogy a középiskolai tanulmányokat megszakítva, inkább a közfoglalkoztatást választották alternatívaként⁵⁷.

Lakhatási körülmények

Napjainkban a magyar lakosság 3 százaléka (kb. 300.000 fő) él telepi körülmények között, és legalább 1633, etnikai alapon szerveződött szegregátumot tartanak nyilván.⁵⁸

A lakhatási körülmények számos csatornán keresztül befolyásolják az egyén jóllétét. A deprivált és marginalizált körülmények kedvezőtlen lakhatási viszonyokat okoznak, amelyek fellelhetőek a lakáson kívüli és belüli környezetben egyaránt, de érdemes nem csak az épített környezetet figyelembe venni, hanem a mindennapi percepciót is. Az egész terület megítélésére és hangulatára rányomja a bélyegét, ha van néhány olyan család, aki megélhetési stratégiája (lomizás, vasazás), szenvedélybetegsége (kábitószerhasználat, alkoholfogyasztás) vagy az alapvető infrastrukturális hiányok miatt képtelen a saját telkének tisztán tartására.

A 2011. évi népszámlálási adatokat figyelembe véve, azokban a járásokban, ahol nagyobb számban találkozunk szegregátumokkal, a lakásállományt előregedett épületek képezik, amelyek általában a XX. század közepén épültek.⁵⁹ Ezek az épületek már ebben az időben is a „másodlagos ingatlanpiac” részét képezték, azáltal, hogy elsősorban a falvakba beáramló marginálisabb társadalmi csoportok számára jelentettek perspektívát. Annak következtében, hogy az elsődleges ingatlanpiacon

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Tóth Janka – Méreiné Berki Boglárka – Málóvics György – Juhász Judit – Boros Lajos 2017: „Ha csak úgy kiköltöztetjük az embereket...” *Tér és Társadalom*, 31(3), 64–76. 64. DOI: [10.17649/TET.31.3.2859](https://doi.org/10.17649/TET.31.3.2859) Elérhető: <https://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/2859/4944> Letöltve: 2025.04.25.

⁵⁹ Péntes János – Pásztor István Zoltán – Szikszai Erzsébet 2022: A hazai cigányság lakhatási helyzete a települési roma népességarányok tükrében. *Máltai Tanulmányok*, 2022/2.33. <https://maltaitanulmanyok.hu/magazin/a-hazai-ciganysag-lakhatasi-helyzete> Letöltve: 2025.03.29.

eladhatatlanná váltak, az itt élők számára a térbeli szegregáció konzerválta a társadalmi és térbeli mobilizáció esélytelenségét is⁶⁰⁶¹

A lakóházak statikailag és energetikailag is rossz állapotúak, vakolatlanok, az ajtók és ablakok nem zárhatók. A lakások egynegyede még a mai napig is komfort nélküli. A közüzemi szolgáltatásokhoz való hozzáférés sok esetben nem biztosított, ezért is gyakori a szabálytalan áram- és/vagy gázvételezés. A lakások berendezése és a helyiségeinek kialakítása (vagy éppen hiánya) a mindennapi életvitelnek nem megfelelő.⁶²

A lakások rossz állapota mellett a cigánytelepek jellemzője, hogy a családok úgy élnek egy-egy ingatlanban, hogy annak tulajdonjoga gyakran nem tisztázott. Ennek oka, hogy a lakás vagy a korábbi generációk után öröklődött, de az ingatlannyilvántartásba nem került be, vagy informális vásárlás keretében jutottak az ingatlanhoz, ami a földhivatali nyilvántartásban szintén nem jelent meg. Nem ritka az önkényes lakásfoglalás sem. A gyakran átláthatatlan tulajdoni viszonyok, a lakásban tartózkodás jogcímének hiánya lehetetlenné teszi az épületek állapotának állami támogatásokkal történő korszerűsítését, a közüzemi szolgáltatások bevezetését, ami egyre rontja az épületállomány minőségét⁶³⁶⁴.

A rossz állapotú, általában kis alapterületű vagy alacsony szobaszámú lakásokban több generáció él együtt, zsúfolt körülmények között. 2021-ben túlzásúfolt körülmények között élt a romák 91 százaléka. Ez az adat 10 százalékponttal rosszabb az Európai Unió többi tagállamához képest. A legtöbb családnál a gyermekek a felnőttekkel egy szobában élnek, a privát szféra fogalma számukra ismeretlen⁶⁵⁶⁶.

Egészségügyi viszonyok

A különböző megélt hátrányok, a rossz társadalmi helyzet jelentősen befolyásolni tudja az egyén egészségi állapotát és egészségmagatartását is.⁶⁷ A szegregátumokban legkedvezőtlenebb társadalmi-gazdasági helyzetben élők a megfelelő egészségügyi ellátás hiánya miatt is

⁶⁰ Ladányi – Szelényi 2004: im.

⁶¹ Péntes – Pásztor– Szikszai 2022: im. 38. o.

⁶² Uo.

⁶³ Tóth – Méreiné – Málovics – Juhász - Boros 2017: im.76. o.

⁶⁴ Péntes – Pásztor– Szikszai 2022: im. 38. o.

⁶⁵ Szoboszlai 2022: im. 82.o.

⁶⁶ BAGázs Közhasznú Egyesület 2017: *Alap kutatás, Bag.* BAGázs Egyesület, Bag. 12. o. <https://bagazs.org/wp-content/uploads/2018/04/Bag-beszámoló-végleges.pdf> Letöltve: 2025.04.16.

⁶⁷ Hüse Lajos – Szoboszlai Katalin – Fábán Gergely 2017: A társadalmi periférián élő gyerekek és fiatalok rizikómagatartásának háttere. Periféria Egyesület, Nyíregyháza.

kiszolgáltatottá válnak. Sándor és szerzőtársai (2020) vizsgálata szerint a szegregátumokban élők jelentősen gyakrabban jelennek meg a háziorvosi ellátásban, mint azok, akik nem szegregált területen élnek. Ebből arra lehet következtetni, hogy a háziorvosi ellátás elérhetősége megfelelő, azonban ezeken a területen élők egészségi állapota rosszabb, ezért aktív orvosi ellátásra szorulnak. A gyengébb egészségügyi állapot arra enged következtetni, hogy a szakellátásban is felülreprezentáltak a szegregált körülmények között élők, de a statisztikai adatok ennek éppen ellenkezőjét mutatják. A járóbeteg ellátásban való alacsony reprezentáció magyarázata szintén a kiszolgáltatott, deprivált helyzetben keresendő, ami kiegészül az általános informálatlansággal is. Ameddig a háziorvosi ellátás széleskörűen és helyben elérhető, addig a szakellátások igénybevételéhez általában az adott területhez tartozó városi szakrendelő vagy az illetékes kórház szakrendelését kell igénybe venni, előzetes időpont foglalást követően. Ezek megszervezéséhez azonban sem megfelelő ismereteik, kompetenciájuk, sem anyagi forrásuk nincsen. A járóbeteg-szakellátás igénybevételének hiánya eredményezi, hogy az egyébként megfelelően kezelhető alapbetegségek (pl. hipertónia, cukorbetegség) súlyos lefolyásúvá válnak, és az előrehaladott állapot miatt a kórházi kezelésben résztvevők aránya jelentősen magasabb a szegregátumokban élők körében.

Figyelembe kell azonban vennünk, hogy ezek a tendenciák még az egészségügyi rendszer átalakítását megelőző adatokból figyelhetőek meg. 2020. július 1.-jén hatályba lépett a társadalombiztosítás ellátásaira jogosultakról, valamint ezen ellátások fedezetéről szóló 2019. évi CXII. törvény (újTbj.). Az új törvény alapján azoknak, akiknek 6 havi összegnél több járulék tartozása van, és hátraléka 2020. júliusa után keletkezett, a hatóságok automatikusan érvénytelenítik a TAJ-kártyájukat és az orvosi ellátásra csak térítési díj megfizetése ellenében válnak jogosulttá. Az új törvény azokat a társadalmi csoportokat sújtja leginkább, akik egyébként is a legkiszolgáltatottabb helyzetben vannak. Ahogy a foglalkoztatáspolitikai résznél kifejtettem, a szegregátumokban élők között rendkívül magas a munkanélküliek, így a társadalombiztosítással nem rendelkezők aránya. A munkaerőpiac legalsó szegmenseiben alkalmi munkát végzők pedig nem legális módon dolgoznak, így az "ingyenesen" igénybe vehető ellátásban ők sem részesülhetnek. Az egészségügyi ellátásból kiszoruló személyeknek lehetősége van kérelemmel élnie, amelynek pozitív elbírálása esetén az állam egy évig átvállalja a társadalombiztosítási járulék megfizetését. Ezek azonban tipikusan azok a személyek, akik nem értesülnek a lehetőségről, illetve a hivatali ügyintézés számukra megugorhatatlan kihívásokat jelent. Arról, hogy ez az új törvény a telep körülmények között élőket milyen mértékben érintette, és ezáltal hány olyan személy van, aki nem jut

egészségügyi ellátáshoz, egyelőre nem rendelkezünk megbízható adatokkal.

A szegények között is legszegényebbek

A részletezett strukturális kényszerek és folyamatok eredményeképpen a szegregáltan élők gazdasági mutatói jelentősen elmaradnak a társadalom átlagától. A Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégia (továbbiakban: Stratégia), a szegénységben és marginalizáltan élők társadalmon belüli arányának csökkentését tűzte ki célul. A Stratégia megalkotásával Magyarország csatlakozott az Európa 2020 Stratégiához (továbbiakban: EU2020), amelynek célja a hazai Stratégiával megegyező. Az EU2020 a társadalmi kirekesztettséget és szegénységet három indikátor vizsgálata alapján méri:

1. Relatív jövedelmi szegénység, azaz a háztartás éves jövedelme nem haladja meg a szegénységi küszöböt.
2. Súlyos anyagi depriváció, azaz az anyagi nélkülözéshez meghatározott kilenc⁶⁸ indikátorból legalább négyféle igaz az adott háztartásra.
3. Munkaerőpiaci szempontból alacsony intenzitású háztartás, azaz a háztartás aktív korú tagjai a munka potenciál 20%-át használták ki az év során.

A roma háztartások szegénységi kockázata lényegesen magasabb, mint a nem romáké, a szegénység háromszor akkora mértékben sújtja a romákat, mint a többségi társadalomhoz tartozókat. A romák körében mutatkozó magasabb arány a társadalmi jellemzőkből eredő hátrányok összeadódására vezethetők vissza⁶⁹. A romákra jellemző a generációkon keresztül öröklődő és kulminálódó alacsony iskolai végzettség, az alacsonyabb jövedelmek, a magas arányú munkanélküliség, a biztonságos élet megteremtéséhez szükséges alapvető feltételek hiánya és a változásban való bizalom elvesztése⁷⁰

A kétezres évek első felében, a szegénységi mutatók enyhén javuló tendenciájának a 2008-ban bekövetkezett nagy gazdasági válság vetett véget, ami a súlyos anyagi depriváció, a társadalom szegmentálódásának

⁶⁸ 1. képtelen a nem várt kiadásokat fedezni; 2. nem engedhet meg magának évi egy hét nyaralást az otthonán kívül; 3. nem képes a különféle tartozások törlesztésére; 4. nem engedhet meg magának minden másnap egy húsételt; 5. nem képes otthonát megfelelően fűteni; 6. anyagi okokból nincs mosógépe; 7. anyagi okokból nincs telefonja; 8. anyagi okokból nincs színes televíziója; 9. anyagi okokból nincs autója

⁶⁹ Bernáth 2018: im. 146. o.

⁷⁰ BAGázs Közhasznú Egyesület 2017: im. 12. o.

és a kirekesztettség erősödéséhez vezetett. A fogyasztásorientált anyagi deprivációt tekintve elmondhatjuk, hogy Magyarországon a súlyos anyagi deprivációban élők aránya 2012-ben 25 százalék volt, ami 2014-re 19 százalékra csökkent. Ez az arány a csökkenés ellenére is kiemelkedően magasnak mondható, ezzel az adattal, az európai országok közül csak Romániát és Bulgáriát sikerült magunk mögé szorítani. 2012-ben a súlyos anyagi deprivációkban élők 70 százaléka tartósan súlyos anyagi deprivált is volt, és ez az arány 2014-re 74 százalékra emelkedett⁷¹. Ezek az adatok egyértelműen mutatják, hogy a depriváltságból való kilépés esélye meglehetősen alacsony. A tartósan súlyos anyagi depriváltság által érintettek társadalmi-demográfiai mutatóit vizsgálva megállapítható, hogy főként a magas szegénységi kockázatú csoportok tartoznak ide. Azaz a tartós anyagi depriváció konzerválását elősegíti az alacsony iskolai végzettség (legfeljebb 8 általános iskolai osztályt végzettek), a gazdasági inaktivitás és munkanélküliség, valamint a három vagy több gyermek vállalása⁷².

A kiemelkedően magas munkanélküliség, az alacsony iskolai végzettség, a szegénység, a nem megfelelő lakhatási körülmények, a rossz egészségügyi állapot, valamint a jobb élet reményének hiánya és a többségi társadalomból való kirekesztettség érzése folyamatosan és kölcsönösen egymásra hatva, spirálszerűen mélyítik el a problémákat. A kielégítetlen szükségletek és a feleslegesség érzése súlyos frusztrációt gerjeszt, az érintettek személyiségében pedig sérülést okoz⁷³. A mertoni anómia elmélet szerint a deviáns viselkedés annak következménye, hogy az egyének nem képesek a társadalmi normák által megkövetelt sikert legitim módon elérni.⁷⁴ Esetünkben ez azt jelenti, hogy a szegregátumokban élő emberek életét a kilátástalanság, a bizonytalanság és a településrésről való elvágyódás irányítja. Mivel a szegregátum elhagyása, illetve az életminőség javulása általában irreális célnak minősül, a jelenlegi helyzetükben nincs sem biztos, sem pozitív jövőképük. A mindennapok kilátástalanságából a kábítószer egyfajta menekülési útvonalat jelent számukra, amellyel – ha csak rövid időre is –, de nem kell jelen lenni abban az életben, amely percepciói szerint már minden lehetőségtől megfosztotta őket⁷⁵.

⁷¹ Branyiczki Réka – Gábos András 2018: A szegénység dinamikája a válság időszakában Magyarországon. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2018*. TÁRKI, Budapest, 125–143. 132. o. DOI: 10.61501/TRIP.2018.7.: https://tarki.hu/sites/default/files/trip2018/125-143_Branyiczki_Gabos_szegenysege-dinamika.pdf, Letöltve: 2025.04.11.

⁷² Bernáth 2018: im. 150. o.

⁷³ Solt Ágnes – Virág György 2010: Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők a szegregált telepeken élők mindennapjaiban. In: *Virág György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 47*. OKRI, Budapest, 2010, 202–229. 213. o.

⁷⁴ Merton, Robert K. 2002: *Társadalomelmélet és társadalom struktúra*. Osiris Kiadó, Budapest.

⁷⁵ Szécsi Judit – Sík Dorka : Szerhasználat egy hátrányos helyzetű járás szegregátumaiban. *Esély*, 2016/2,

Összefoglalás

A tanulmány első részében bemutatott strukturális kényszerek – mint a munkaerőpiacról való kiszorulás, az oktatásban való lemaradás, a lakhatási és egészségügyi egyenlőtlenségek – együttesen járulnak hozzá a szegregált közösségekben élők halmozottan hátrányos helyzetéhez. A társadalmi kizáródás spirálja, a kilátástalanság érzése és az alapvető életfeltételek hiánya olyan komplex környezetet eredményez, amelyben a deviáns válaszok, így a kábítószer-fogyasztás is értelmezhetővé válik. A következő rész ezt a társadalmi kontextust követve a hazai kábítószerpiac átalakulását, az új pszichoaktív szerek megjelenését, valamint a szegregált közösségekben tapasztalható szerhasználati mintázatokat vizsgálja meg részletesen.

Felhasznált irodalom

BAGázs Közhasznú Egyesület (2017): *Alap kutatás, Bag.* BAGázs Egyesület, Bag.

<https://bagazs.org/wp-content/uploads/2018/04/Bag-beszámoló-végleges.pdf> Letöltve: 2025.04.16.

Báder Iván (2013): A cigány/roma tanulók integrációja az elmúlt évtizedben az oktatáspolitikai döntések tükrében. *Szociálpedagógia*, 1–2, 5–12. <https://real-j.mtak.hu/12247/> Letöltve: 2025.04.11.

Bernáth Anikó (2018): A magyarországi romák társadalmi integrációja a 2010-es években. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2018*. TÁRKI, Budapest, 144–165. DOI: <https://doi.org/10.61501/TRIP.2018.8>, https://tarki.hu/sites/default/files/trip2018/144-165_Bernat_roma.pdf Letöltve: 2025.04.13.

Branyiczki Réka – Gábos András (2018): A szegénység dinamikája a válság időszakában Magyarországon. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2018*. TÁRKI, Budapest, 125–143. DOI: <https://doi.org/10.61501/TRIP.2018.7>

Csák Róbert – Márványkövi Ferenc – Rácz József (2017): Új pszichoaktív szerek (ÚPSZ) használók vizsgálata vidéki szegregátumokban. Magyar Addiktológiai Társaság, Budapest.

Dupcsik Csaba (2009): *A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatások tükrében, 1890–2008.* Osiris Kiadó, Budapest.

Dupcsik Csaba (2018): A magyarországi cigányok/romák a hétköznapi és a tudományos diskurzusok tükrében. MTA TK Szociológiai Intézet, Budapest. https://szociologia.tk.hu/uploads/files/2018/dupcsik_roma.pdf Letöltve: 2025.03.12.

Fábián Gergely (2022): Jövedelmi helyzet, jövedelmi viszonyok a települési lakosok körében. *Acta Medicinæ Et Sociologica*, 13(34), 63–75. DOI: <https://doi.org/10.19055/ams.2022.05/31/3>

Gazsó Ferenc (2019): Iskola, társadalom, rendszerváltás. In: Békés Zoltán – Harcsa István (szerk.): *Belvedere Kiadó*, Szeged. <https://real-eod.mtak.hu/9431/> Letöltve: 2025.04.26.

Györgyi Zoltán (2019): Célok és következmények: Tanügyirányításunk átalakítása. *Educatio*, 28(2), 213. o. DOI: <https://doi.org/10.1556/2063.28.2019.2.1>

Hajdú Tamás – Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2014): Roma fiatalok a középiskolában. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2014.* TÁRKI, Budapest, 265–302.o. <https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b334.pdf> Letöltve: 2025.04.22.

Hüse Lajos – Szoboszlai Katalin – Fábián Gergely (2017): A társadalmi periférián élő gyerekek és fiatalok rizikómagatartásának háttere. Periféria Egyesület, Nyíregyháza.

Kertesi Gábor (2005): *A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában.* Osiris Kiadó, Budapest.

Kemény István – Janky Béla (2003): A cigányok foglalkoztatottságáról és jövedelmi viszonyairól. *Esély*, 2003/6. https://www.esely.org/kiadvanyok/2003_6/KEMENY.pdf o. Letöltve: 2025.03.12.

Kiss Márta (2016): A szelektív iskolaválasztás tényezői és az oktatás minőségével való összefüggései. *Társadalomtudományi Szemle*, 6(4), 46–49. DOI: <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2016.4.46>

Köllő János – Sebők Anna (2018): Lakóhely szerinti különbségek a nem tanuló és nem dolgozó tizenévesek arányában. In: Fazekas Károly – Csillag Márton – Hermann Zoltán – Scharle Ágota (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2018*. MTA KRTK, Budapest, 124–127. https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2020/01/mt_2018_hun.pdf Letöltve: 2025.03.22.

Kovai Cecília (2017): *A cigány-magyar különbségtétel és a rokonság*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Kovai Cecília – Vigvári András (2020): Befejezetlen proletarizáció? *Tér és Társadalom*, 34(3), 68–89. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.34.3.3284>

Ladányi János – Szelényi Iván (2004): *A kirekesztettség változó formái*. Napvilág Kiadó, Budapest.

Lannert Judit (2017): Kábítószer-használat a szegregátumban élő általános iskolás gyerekek körében. Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal, Budapest. https://www.t-tudok.hu/files/2/vezetoiosszefoglalodrog_korr.pdf Letöltve: 2025.03.13.

Messing Vera – Molnár Emília (2011): Válaszok a pénztelenségre: Szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái. *Esély*, 2011/1, 52–80. o. : https://esely.org/kiadvanyok/2011_1/03messingmolnar.indd.pdf Letöltve: 2025.04.11.

Merton, Robert K. (2002): *Társadalomelmélet és társadalom struktúra*. Osiris Kiadó, Budapest.

Molnár György (2018): Fiatalok a közfoglalkoztatásban. In: *Munkaerőpiaci Tükör 2018*. MTA KRTK, Budapest, 114–119. https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2020/01/mt_2018_hun_114-119.pdf Letöltve: 2025.04.25.

Pénzes János – Pásztor István Zoltán – Szikszai Erzsébet (2022): A hazai cigányság lakhatási helyzete a települési roma népességarányok tükrében. *Máltai Tanulmányok*, 2022/2. <https://maltaitanulmanyok.hu/magazin/a-hazai-ciganysag-lakhatasi-helyzete> Letöltve: 2025.03.29.

Scharle Ágota (2018): Roma fiatalok az iskolában és a munkapiacra. In: Fazekas Károly – Csillag Márton – Hermann Zoltán – Scharle Ágota (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2018*, 120–123. https://kti.krtk.hu/wp-content/uploads/2019/12/mt_2018_hun_120-123.pdf

Solt Ágnes – Virág György (2010): Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők a szegregált telepeken élők mindennapjaiban. *In: Virág György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok* 47. OKRI, Budapest, 2010, 202-229.

Szécsi Judit – Sík Dorka (2016): Szerhasználat egy hátrányos helyzetű járás szegregátumaiban. *Esély*, 2016/2, 115–131.o. https://www.esely.org/kiadvanyok/2016_2/2016-2_4-1_Szecci-Sik_Szehasznalat.pdf Letöltve: 2025.03.25.

Szoboszlai Katalin (2022): Lakáshelyzet egy szegregátumban. *Acta Medicinae Et Sociologica*, 13(34), 76–89. DOI: <https://doi.org/10.19055/ams.2022.05/31/4>

Tóth Janka – Méreiné Berki Boglárka – Málovics György – Juhász Judit – Boros Lajos (2017): „Ha csak úgy kiköltöztetjük az embereket...” *Tér és Társadalom*, 31(3), 64–76. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.31.3.2859>

Váradi Mónika Mária (2016): Értékteremtő közfoglalkoztatás periférikus vidéki terekben. *Esély*, 2016/1, 30–56.o. https://www.esely.org/kiadvanyok/2016_1/2016-1_2-1_Varadi_Ertekteremto_kozfoglalkoztatatas.pdf Letöltve: 2025.04.12.